

Medeniyet Kavramının Zincirlerini Kırmak

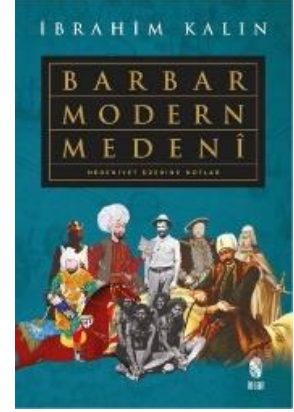
Barbar Modern Medeni: Medeniyet Üzerine Notlar, İbrahim Kalın, İnsan

Yayımları, İstanbul 2018, ISBN 9789755748870

Nevra Özdemir *

Giriş

Medeniyet, bir toplumun, varlık, bilgi, sanat, adalet, şehircilik gibi birçok alandaki tasavvurlarını ve bu tasavvurların kurumsal tezahürlerini bünyesinde barındıran şemsiye bir kavramdır. Bu kavram bazı maslahatlara binaen çokça kullanılmış ve de tartışılmıştır. Özellikle küreselleşmenin hâkim olduğu modern dünyada medeniyet kavramı, bazen dünya üzerinde egemen olmaya çalışan Batı'ya karşı diğer

toplumların sığınağı olurken, bazen de modernlikle aynı kefeye konularak küreselleşme lehinde kullanılmıştır. Batı, toplumları insan hakları, eşitlik ve demokrasi gibi ortak değerler altında birleştirmek için medeniyet kavramını kullanır. Bunu yaparak küreselleşme adı altında tüm dünyayı etkisi altına almayı hedefler.

Günümüzde bahsedilen amaçla da kullanılan medeniyet kavramını anlamak, farklı medeniyet tezahürlerini keşfetmek, küreselleşme, modernizm, Avrupa merkezilik gibi bazı akımların amaçlarını fark etmek açısından oldukça önemlidir.

Bu çalışmada incelenecek olan Prof. Dr. İbrahim Kalın'a ait *Barbar, Modern, Medeni* eseri medeniyet kavramını tahlil etmesi ve modern dönemdeki işlevine değinmesi açısından kıymetli bir eserdir. Daha önce Gorgtowne ve Bilkent Üniversitelerinde İslam ve Batı ilişkileri, İslam düşüncesi dersleri veren Kalın'ın bahsedilen alanlarda birçok çalışması vardır. 2018 yılında İnsan Yayınları tarafından yayımlanan eser, biri "giriş" diğeri ise "son söz" olmak üzere on bir bölümden oluşur. Eserde okuyucuya

---

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Lisans Öğrencisi. nvrzdmr@hotmail.com

(Bu yazı Young Academia ve Server Genç Hanımlar Derneği iş birliğinde Dr. Sema NOYAN yönetiminde "Oryantalizm ve Ötekileştirme Yazarlık Atölyesi" kapsamında üretilmiştir.)

geçmişten günümüze medeniyet kavramının işlevi, farklı toplumlar tarafından nasıl algılandığı ve kullanıldığı ustaca anlatılır. Ayrıca, toplumların bazı ontolojik, epistemolojik ve estetik tasavvurlarının medeniyetin inşası üzerindeki etkisi ortaya konulur.

Batılı Medeniyet Tasavvuru ve Sömürgecilik

Kitap, yazarın medenilik ve modernlik kavramlarının karıştırılmasına olan itirazı ile başlar. Medeniyet bugün anlaşılan manasıyla modernlik ve gelişmişlik demek midir? Yoksa maddi olarak gelişmiş, modern bir toplum, medeniyet olarak aynı derece gelişmemiş olabilir mi? Toplum kendini medeni addettiği zaman karşısında kendisine benzemeyen bir "barbar" figür mü ediniyor? Kitapta bu soruların cevaplarını bulmak mümkün. Küreselleşmenin büyük ses getirdiği günümüz dünyasında aslında toplumların varlık anlayışının tezahürü olan "medeniyet" kavramı büyük önem taşır. Zira Kalın'a göre toplumun varlık tasavvuru giderek ekranlara hapsedilmekte ve tek tip insan modeli ortaya çıkmaktadır. Bu yaşanan değişiklik ise "ontolojik bir kayma"ya sebep olur. Bu ontolojik kayma insanlığın kavrama yetisini sınırlayan bir faktör olarak karşımıza çıkar.

Kalın, öncelikle eserinde medeniyet kavramının mahiyetini sorgulamaya başlar ve medeniyet kavramını farklı açılardan inceler. Medeniyet hakkındaki tartışmalı konuların bilhassa üzerinde durup, bahsedilen konularda söz söylemiş Doğulu ve Batılı birçok düşünürün fikrine kitapta yer verir. Kalın, bu görüşleri kendi bakış açısına göre değerlendirir ve tashih eder. Bu yönüyle eserin kaynak çeşitliliği bakımından oldukça zengin olduğu söylenmelidir.

Çalışmada insanlık tarihinin başlangıcının Doğu menşeli olduğu, ilk medeniyet izlerine Doğu'da rastlandığından bahsedilir. Özellikle bu konuda İpek yolunun işlevi ise dikkat çekicidir. Zira uzun süre medeniyet akışı bu güzergâh üzerinden devam etmiştir. Aslında yakın bir döneme kadar Doğu, medeniyetlerin beşiği iken coğrafi keşifler, sanayi devrimi gibi kalkınma faaliyetlerinin etkisiyle maddi ve teknolojik olarak üstünlüğü elde eden Batı, medeniyetlerin merkezinde olduğu imajı çizmeye başlar. Peki, Batı, medeniyet merkezini nasıl kendi eksenine çekmeyi başarmıştır? Bu soruyu yazarın çeşitli örneklerle açıkladığını görmek mümkündür.

Yazar, Romalıların İslâm'daki sünnet olma geleneğini "barbarca" bulurken gladyatörlerin arenalarda halkı eğlendirmek maksadıyla vahşi hayvanlarla mücadelesini normal karşılaşmalarının büyük bir çelişki olduğunu öne sürer. Bu benmerkezci ve ötekileştirmeye meyilli medeni-barbar tasavvurunun ise şüphesiz bazı temelleri vardır. Batının bu tutumunun başlıca sebeplerinden biri de benmerkezci varlık anlayışıdır. Bu anlayışın tezahürleri günümüzde açıkça görülebilir. Avrupa'nın benmerkezci tarih, coğrafya, kültür anlayışlarında bu etki hissedilir.

Medeniyet kavramının Avrupa merkezci sömürgeciliğin bir kılıfı olarak kullanılması ise kitapta işlenen temel meselelerdendir. Avrupa bir takım teknolojik gelişmeler sonucunda maddi bir refaha sahip olmuştur. Bu refah ise medeniyetle özdeşleştirilmiş, bu imkânların başka toplumlara da ulaştırma kisvesi altında sömürgecilik meşrulaştırılmıştır. Oysa yazara göre, insanların medenilik vasfını elde etmeden bir medeniyet kurması düşünülemez. İnsanın insanla ve tabiatla kurduğu ilişkilerde insancıl, hakka riayet eden, ahlaklı bir tutum içerisinde olması inşa ettiği düzenin medeniyet olarak algılanmasını sağlar. Ekonomik ve teknolojik gelişme her zaman medeniyetin geliştiğini göstermez. Hatta bu güçleri elde eden toplumların barbarca davrandığı daha sık görülmektedir. Elbette bu gelişmelerin sağladığı avantajlar vardır. Medeniyetin bütünüyle maddi dünyadan mücerret olduğu düşünülmemelidir. Fakat her topluma Avrupa'nın tecrübesinin dayatılması ve modernitenin medeniyet olarak sunulması doğru bir tutum değildir.

İbrahim Kalın'a göre, maddi açıdan refaha ulaşan Avrupa'da bazı fikri akımlar da söz konusu kısır medeniyet algısını beslemiştir. Bu akımların en çarpıcılarından biri Darwin'in evrimci anlayışıdır. Evrim Teorisi'ne göre biyolojik olarak zayıf ırk, güçlü ırkın tasallutuna girer. Bu anlayışa göre bir Yunanlı biyolojik olarak zenci ırkından daha üstündür. Dolayısıyla Batılılar kendilerinden aşağı gördükleri ırka hükmetmeyi bir görev olarak benimserler. Onlara göre yaptıkları zorbalık değil bilhassa iyiliktir. Bu noktada Kalın'ın bahsettiği "insanat bahçeleri" gerçeği ise dehşet vericidir. 19.ve 20. yüzyıllarda ortaya çıkan Afrikalı kabilelerden insanların bir hayvan gibi sergilendiği bu bahçeler, Avrupa'nın üstün ırk fikrinin açık bir tezahürüdür. Yazar,

eserinde bu bahçelerde sergilenen kabilelerden ve bu kabilelerin maruz kaldığı küçük düşürücü faaliyetlerden bahsederek, okuyucuya somut bir örnek sunar.

Hümanizm ise, Avrupa merkezci medeniyet algısını besleyen diğer önemli fikrî akımdır. Hümanizm, orta çağdaki kilise hâkimiyetine tepki olarak insanı merkeze koymuştur. Dolayısıyla insana sınırsız bir üstünlük imkânı sunmuştur. Böylece insan, tabiata, hayvanlara çıkarları doğrultusunda istediği gibi müdahale edebilme hakkını kazanmıştır. Bu sınırsız güç, insanda paradoksal bir etki yaratır ve insanı insanî değerlerden uzaklaştırır. Emperyalizm ve Kapitalizm gibi hareketler de Hümanizm akımının yansımalarındandır. Batıların ilerleme ve refaha yol açan kendi medeniyetlerini, zayıf topluluklara dayatma çabaları, sömürgecilik anlayışlarına hizmet etmek maksadını taşır. Batı'nın kendi tecrübelerini aktarırken aynı zamanda coğrafyalarını genişletmek istemesi, farklı topraklardaki imkânları kendi insanları için bencilce kullanması Batı'ya göre gayri ahlaki değildir. Böylece Batılılar, zayıf toplumların evrensel hukuk düzeninden, ekonomik sisteme kadar Avrupa tecrübesinden beslenerek değişmesini beklerler. Bunun için de eğitim sistemini ustaca kullanırlar ve ulusal eğitim müfredatlarına modernlik adı altında müdahale ederler. Yalnızca kendi dilleri, giyimleri, mahkemeleri modern ve medenidir. Eğitim sistemi ile genç nesillere kendi fikirlerini empoze ederler.

Kalın, Avrupa'nın bu seküler hümanist ilerleme fikrini tek boyutlu ve sığ bulur. İnsanlığın tarih boyunca her açıdan ileri gittiğini söylemek ne denli doğrudur? Batı medeniyetinde bilim ve teknoloji ilerlemiştir, fakat ahlâk ve sanat gibi alanlar için bu kabul geçerli değildir. Mesela bir Müslüman için medeniyetin en ileri olduğu çağ muhakkak ki Hz. Peygamber'in hayatta olup yol gösterici olarak ashabın başında bulunduğu Asr-ı Saadet dönemi olmalıdır. Aynı düşüncüyü farklı geleneksel toplumlarda da görmek mümkündür. Bu sebeple medeniyetin daima ileri gittiği iddiası Avrupa merkezli ve yanlış bir fikirdir. Bu ilerici yaklaşım da sömürgeciliğin büyük bir kılıfıdır.

İslam Medeniyet Tasavvuru ve Tezahürleri

Peki, medeniyet kavramının Doğulu toplumlarda bilhassa İslâm'da karşılığı nedir? Kalın, bu konuya da eserinde değinir. Yazar, kitabında hem Batı medeniyetinin temelindeki fikirlere hem de Doğu'nun medeniyet tasavvuruna yer verir. İnsan,

yaratılışı itibari ile sosyal bir varlıktır ve topluluğun içinde yaşar. Yazar bu konuda “ünsiyet” ve “insan” kelimelerinin kökünün aynı oluşuna dikkat çeker. İnsan diğer insanlarla ünsiyet kurduğu sürece bu dünyada varlık gösterebilir. İnsanın yaşantısını sürdüreceği diğer insanlarla bir bağ kurup, toplumu oluşturacağı yer, şehir yani “medine”dir. Bu şehir ise medeniyet tezâhürünün yansımalarının açıkça gözlemlendiği bir oluşum olarak tasvir edilir. Bir şehrin merkezinde bulunan yapı dahi medeniyetin izlerini görmek için yeterlidir. İslâm şehirde merkezde cami varken bugün modern şehirlerde finans merkezlerini ve gökdelenleri görmek mümkündür.

Yazar, bu şehir ve medeniyet bağlantısını gözler önüne sermek için eserinde İslam medeniyeti için mühim üç şehrin; Mekke, Medine ve Kudüs’ün sosyal ve fiziki yapılarını, İslam medeniyetini metafizik yansımalarına dikkat çekerek inceler. Ardından ise sosyolojik açıdan İslam düşüncesine büyük katkısı olmuş düşünürlerden Farabî’nin ideal şehir ve toplum modeli olan Medinetü’l Fazıla eseri ile İbn Haldun’un “umran” fikrini kısa ve anlaşılır bir şekilde izah eder, bu modeller hakkında değerlendirmelerde bulunur.

İslam’da şehir kültürü bizzat Peygamber efendimizin eliyle inşa edilmiştir. Bu açıdan düşünürsek İslam’ın medeniyet tasavvurunda dini bir metafizik altyapının olduğunu ve her yere sirayet ettiğini söylemek gerekir. Bu açıdan ahlâkî olarak gelişme, maddi gelişmişlik kadar önemli hatta daha üstün bir meziyettir. İslam medeniyeti de Batı medeniyeti gibi evrensel olmaya taliptir. Ama ondan bir farkı vardır. Batı, kendi medeniyetini evrenselleştirirken tüm insanlığı tek bir potada eritmek ister. Günümüzde küreselleşme akımı toplumların hepsine benzer içerikler sunarak tek tip insan modelini elde etmeye çalışmaktadır. İslam’ın prensibinde ise tam aksine kesrette vahdet vardır. Her kültürün, toplumun İslam’ı yorumlaması ve uyarlaması İslam için bir zenginliktir. İslam medeniyet tasavvurunun bazı noktalarda keskin katı standartlar yerine esnek bir tutum sergilediği söylenebilir. Bir Türk, bir Hintli kendi değerlerini yaşatarak Müslüman olabilir.

İbrahim Kalın, yukarıda bahsedilen hususlara dikkat çektikten sonra İslam medeniyetini ontolojik, epistemolojik ve estetik açıdan incelemelere tabi tutar. Bir toplumun varlık tasavvuru, bilgi edinme yolları ve estetik zevkleri bizlere medeniyet

hakkında genel bir çerçeve sunar. Öncelikle her medeniyetin metafizik bir altyapısı olduğundan varlık tasavvuru incelenmelidir. Batının Hümanizminin aksine İslam'ın varlık tasavvurunda insan âlemin efendisi değil koruyucusu, velisi ve emanetçisidir. İnsan varlık dairesinin merkezinde değil içinde yer alır. İslam varlık tasavvurunda madde ve mana bütüncül bir şekilde ele alınır. İtidal ise ana kaidedir.

İslam medeniyetinin bilgi tasavvurunun merkez noktasına ise vahiy ve nübüvveti koymak gerekir. Kur'an'da ve sünnette daima, ilim tahsili, tefekkür tavsiye edilmiştir. İlk vahiyde bile önce Rasulullah sonra tüm insanlık "Oku!" emrine muhatap kılınmıştır. Bu emre binaen İslam'a özgü bir ilim geleneği oluşmuştur. Bu gelenek karşılaştığı yeni bilgileri kendi süzgecinden geçirerek kullanmayı başarmıştır. Müslümanlar, tebliğ faaliyetlerinde ve münazaralarda İslam düşüncesini akıl ve mantık çerçevesinde gayrimüslimlere izah etmiştir. İslam âlimleri, dinin ilme verdiği önem nedeniyle hem pozitif bilimlerde hem de dini konularda kendilerini geliştirmeyi amaç edinmişlerdir. Âlimlerin yalnızca tek bir alanda değil birbirleriyle bağlantılı birçok alanda kendilerini geliştirmeleri İslam'ın bütüncül varlık tasavvurunun bilgi tasavvuruna bir yansıması olarak karşımıza çıkar. Bu ilimlerin tahsili için yapılan zorlu yolculuklar, büyük bir bilgi akışının ve ilim kültürünün oluşmasında şüphesiz önemli bir rol oynamıştır.

Yazarın bu üç ayaklı medeniyet tasavvurundaki son durağı ise estetik olmuştur. Bir toplumun sanatı icra ediş biçimi o medeniyetin temel yansımalarını görmek adına önemlidir. İslam mimarisinden, hat, ebru gibi birçok sanat alanına kadar İslam'ın varlık tasavvurunun etkilerini fark etmek mümkündür. Minyatür sanatında ise bu etki apaçık görülebilir. Minyatürde kişinin varlığı resmederken suretine değil de hakikatine olan temayülü dikkat çekicidir. Çünkü önemli olan suret değil kişinin anlam dünyasında bunu nasıl idrak ettiğidir. İslam'ın güzellik algısı, güzel olanı sevme, tercih etme vurguları da İslam ve sanat bağlamında yazarın değindiği diğer meselelerdendir. Yazar bu bölümde İslam sanatlarını incelerken İslam dünyasında bazı sanatlara karşı-mesela musiki- gelişen menfi tutumdan bahsetmemiştir. Sanata ilişkin muhalif tutumların incelenmesi çalışmaya derinlik katacak bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Kalın, eseri bitirirken medeniyeti toptan reddetmek yerine yeniden inşa etmeyi hedeflememiz gerektiğini, bunun da yalnızca bütüncül bir varlık tasavvuruyla mümkün olduğunu vurgulayarak insanın yarı tanrı konumundan vazgeçerek ilahi olana yönelmesinin önemiyetinden söz eder. Yolun daha çok başında olunsa da bu medeniyetin inşasından ümit var olduğunu belirtir.

Sonuç

Eser kavramsal bir çerçeve çizmeyi hedeflemesi açısından kıymetli ve başarılı bir çalışmadır. Medeniyet kavramını meydana getiren unsurlar titizlikle işlenmiş ve kavram başarılı bir şekilde analiz edilmiştir. Kitap bizlere kronolojik biçimde bir tarih akışı sunmaz. Bu bakımdan klasik bir medeniyet tarihi kitabından ayrılır, ayrıca kronolojik bir medeniyet tarihi okumak isteyen okuyuculara hitap etmeyebilir. Kalın, bizlere çok sayıda aydının medeniyet anlayışlarını da aktarmaktadır. Bu açıdan eserin muhtevası epey geniştir. Eserde Nurettin Topçu, Mehmet Akif Ersoy, Cemil Meriç gibi yerli aydınlar ve Arnold J. Toynbee Oswald Spengler, Karl Marx gibi batılı aydınların fikirlerine de yer verilmiştir. Bu bağlamda tarihten ekonomiye metafizikten, estetiğe birçok alanda varlık tasavvurunun yansıması olan medeniyet anlayışını detaylıca ele alınmıştır.

Yazarın İslam medeniyeti hakkında fikirlerinin şekillenmesinde doktora tezine de konu olan Molla Sadra etkisi hissedilir. Yazarın İslam medeniyetini anlatırken külli kaideler kullanarak- “Eşyada ibaha esastır” vd.- İslam hukukunun esaslarını okuyucuya hatırlatması naif bir dokunuş olarak değerlendirilebilir.

Kalın'ın, İslam medeniyetinin günümüzdeki durumuna değinmemesini, kitabın eleştirilecek yönü olarak görmek mümkündür. Günümüz İslam dünyasında hala bir medeniyet algısı mevcut mudur? Yoksa Avrupa merkezci medeniyet tasavvuruna kapılıp giden Müslümanlardan mı bahsetmek gerekir? Eserde, bu soruların cevabının net bir şekilde verilmediği söylenebilir. Ayrıca çalışmada eğer günümüzde bir İslam medeniyetinden bahsetmek mümkünse bu medeniyetin şahlanması adına ne yapılması gerektiği konusunda somut bir fikir sunulmaz. Kalın, yalnızca insanların bütüncül bir varlık tasavvuruna sahip olmaları gerektiğini vurgular, bunun adına ne gibi adımlar atılması gerektiğinden bahsetmez. Yazar İslam medeniyetinden ümitlidir, ancak açık bir çözüm önerisi de getirmez.

Kitabın dili oldukça sade ve anlaşılırdır. Kitabın tasarımı ve sayfa düzeni özenlidir. Eserden özellikle ilahiyat, tarih ve sosyoloji alanlarına meraklı kimselerin muhakkak faydalanması gerekir. Kalın, medeniyet kavramı üzerinde akademik çalışmalar yapmak isteyenler için ufuk açıcı noktalara temas eder. Kitap üzerinden farklı çalışma konuları tespit edilebilir. Eserin zengin kaynakçası da çalışmalar için kıymetli bir dokümandır. Medeniyet kavramını çok boyutlu şekilde inceleyen, batı merkezli medeniyet tasavvurunun çelişkilerini ortaya koyan bu kitap lisans ve lisansüstü medeniyet veya oryantalizm hakkında çalışacak herkese, ayrıca medeniyet hakkında kafası karışık olan, İslam ve Batı medeniyetlerinin ayrıldığı noktaları merak eden okuyuculara tavsiye edilebilir.